

ВИДАТНИЙ ЕТНОЛОГ, ІСТОРИК ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЕЦЬ

2 грудня 2014 р. на 85-році життя відійшов у вічність Степан Арсентійович Макарчук – доктор історичних наук, професор кафедри етнології, Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, Заслужений діяч науки і техніки України. Педагог від Бога, до 20-х чисел листопада 2014 р. він читав студентам лекції та керував науковим семінаром...

С. А. Макарчук народився 3 січня 1930 р. у с. Дулібах (нині – Гошанського р-ну Рівненської обл.) у селянській родині. Час і місце (фактично на прикордонні Другої Речі Посполитої та СРСР) народження Степана Арсентійовича ознаменувалися тим, що він став безпосереднім свідком ключових, часто дуже болючих подій історії Волині 1930–1940-х років. Комасація ґрунтів та утворення хуторів наприкінці 1930-х років: саме тоді батько С. А. Макарчука переселився з Дулібів на хутір Гай... Друга світова війна з усіма пов'язаними з нею подіями: перша та друга радянізації краю, які завершилися його колективізацією та кривавим придушенням українського націоналістичного підпілля... Між “першими” та “другими совітами” – нацистська окупація, Волинська трагедія 1943 р. ... Вочевидь, Степан Арсентійович міг би написати свою “Волинь” (він мав беззаперечний хист до літератури).

У 1951 р. С. А. Макарчук закінчив Гошанську середню школу, після чого впродовж 1951–1956 рр. навчався на історичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка, отримавши диплом з відзнакою. Після здобуття вищої освіти отримав за призначенням посаду викладача гуманітарних і суспільних наук Черницького сільськогосподарського технікуму у Миколаївському районі тодішньої Дрогобицької обл. Це стало першим кроком С. А. Макарчука на педагогічній ниві.

Натомість уже незабаром він зробив свої перші кроки на ниві науковій. Так, у 1959 р. Степан Арсентійович обійняв посаду наукового співробітника, а з 1963 р. – завідувача відділу етнографії Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР. Саме в УДМЄХПі, де С. А. Макарчук працював до 1965 р., майбутній професор зацікавився етнологією (у часи СРСР для означення цієї науки дозволено було вживати лише термін “етнографія”): під впливом свого наукового керівника Юрія Гошка досліджував побут робітників Прикарпаття. Різним аспектам цієї теми присвячені статті Степана Арсентійовича першої половини 1960-х років у збірнику “Матеріали з етнографії та мистецтвознавства” і в журналі “Народна творчість та етнографія”, а також його кандидатська дисертація “Соціалістичні перетворення в побуті робітників Прикарпаття”, захищена 1964 р. у тодішньому Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України).

Упродовж 1965–1973 рр. С. А. Макарчук працював лектором та керівником лекторської групи Львівського обкому КПУ. Проте і в цей період він не поривав з науковою діяльністю, продовжуючи етнологічні студії. У 1968 р. його розвідку “Рабочая семья на украинском Прикарпатье” опублікували у колективній праці “Этнографическое изучение быта рабочих”, яка побачила світ у головному видавництві наукової літератури СРСР – “Наука”. У 1970 р. ученому присвоїли звання доцента.

Від 1973 р. життя Степана Арсентійовича було нерозривно пов’язане з Львівським університетом: завідувач кафедри історії СРСР (1973–1985), завідувач кафедри історії УРСР (1985–1989), завідувач кафедри історії та етнографії України (1989–1995), завідувач (1995–2001) та професор (2001–2014) кафедри етнології, а впродовж 1976–1994 рр. – декан історичного факультету.

У цей період Степан Арсентійович зробив дуже багато як для факультету, так і для історичної науки загалом. Більшість сучасних кафедр історичного факультету Львівського університету завдячують своїм створенням саме С. А. Макарчуку. Зокрема, у 1995 р., у результаті поділу кафедри історії та етнографії України, яку очолював професор, виникло три кафедри: кафедра давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін (нині – давньої історії України та архівознавства), кафедра новітньої історії України та кафедра етнології. У 1998 р. створено кафедру історичного краєзнавства, концепцію розвитку та назву для якої запропонував Степан Арсентійович. У 2002 р. С. А. Макарчук підтримав створення на історичному факультеті кафедри історії та теорії соціології, яку очолила тодішній професор кафедри етнології, перший доктор соціологічних наук в Україні Наталія Черниш.

Від середини 1970-х років С. А. Макарчук розпочав розробляти проблематику в руслі етнічної історії України – дисципліни на стику історії та етнології. Опубліковано його статті із зазначеної проблематики (зокрема, у “Віснику Львівського університету. Серія історична” за 1975 р. – “Дослідження сучасних етнічних процесів в СРСР”), а 1983 р. – монографію “Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма”. На підставі цієї праці у 1985 р., після успішного захисту в Київському університеті, ученому присудили науковий ступінь доктора історичних наук (а ще через два роки він одержав звання професора).

У 1990–2000-х роках С. А. Макарчук поглибив свої наукові студії з етнічної історії України: вийшли друком його авторські посібники “Український етнос (Виникнення та історичний розвиток)” (Київ, 1992), “Етнічна історія України” (Київ, 2008), “Історико-етнографічні райони України” (Львів, 2012), розвідки про головні ознаки українського етносу – етніміми, етнічну територію, етнокультурні риси, самосвідомість тощо. Серед інших праць наголосимо на статтях, присвячених етносоціальним та етнодемографічним процесам на західноукраїнських землях, зокрема на Волині, у 1930–1940-х роках: “Західна Волинь у 20–30-х роках ХХ ст. (Етнонаціональні та політичні відносини в краї)”

“Нищення населення Волині в часи війни (1941–1945)”, “Втрати населення Волині у 1941–1947 рр.”, “Цивільне населення Волині і Галичини у розрахунках і діях різних військово-політичних структур років Другої світової війни”, “Українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни: причини, перебіг, наслідки, пропозиції” та ін.

У 1994 р., за редакцією С. А. Макарчука, світ побачив посібник “Етнографія України” (у 2004 р. – його друге, перероблене та доповнене, видання). Авторські розділи професора до цієї книжки присвячені саме питанням етнічної історії України. А 1997 р. опубліковано авторський навчальний посібник професора “Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР”, де докладно проаналізовано особливості становлення Західно-Української Народної Республіки як форми української національної держави.

Не буде перебільшенням твердити, що впродовж 1980-х – 2010-х років професор С. А. Макарчук сформував свою наукову школу етнічної історії України. Його перший захищений аспірант – Юрій Киричук (1983), одним із перших у сучасній українській історіографії почав об’єктивно висвітлювати український національно-визвольний рух 40–50-х років ХХ ст. Другий (1986) і третій (1990) захищені аспіранти, а згодом докторанти – Олексій Сухий та Степан Качараба, поглибили відповідно дослідження суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях у ХІХ – на початку ХХ ст. та української еміграції з цих теренів наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. Такі аспіранти професора, як Олександр Турчак, Іван Терлюк, Михайло Костюк, Григорій Рачковський, Сергій Бегей, Наталія Захарчин, Наталія Данилиха, Юрій Сілецький, Роман Тарнавський та інші захистили дисертації, присвячені різноманітним аспектам етнічної історії України (етнодемографічним процесам, етнічним меншинам на території України, формуванню мережі сільських поселень та громадському укладу їхнього населення тощо). Загалом, під керівництвом та за наукового консультування Степана Арсентійовича 23 науковці написали та захистили кандидатські, а шестеро – докторські дисертації.

У 1990-х роках С. А. Макарчук ґрунтовно розробляв проблематику, пов’язану із джерелознавством історії України. Результати цієї праці підсумовані у посібниках професора “Писемні джерела з історії України” (Львів, 1999), “Історичні неписемні джерела” (Львів, 2002) та “Джерелознавство історії України” (Львів, 2008). Не можемо не зазначити, що Степана Арсентійовича завжди цікавили й історіографічні студії, зокрема, з історії етнологічної науки: він є автором однієї з найповніших праць про розвиток етнологічної науки у Львівському університеті впродовж ХІХ – початку ХХІ ст. (стаття професора “Етнологія у Львівському університеті” відкриває ювілейний збірник “Етнічна культура українців”, виданий до десятиріччя кафедри етнології).

Багато сил С. А. Макарчук віддав редакторській справі, будучи членом редколегій багатьох наукових журналів і збірників праць, відповідальним

редактором “Наукових зошитів історичного факультету Львівського університету” та “Вісника Львівського університету. Серія історична”.

У пропонованому випуску “Вісника” представлено як спогади та матеріали про С. А. Макарчука, так і статті, авторства його найближчих колег та учнів. Проблематика цих розвідок охоплює ті сфери наукового знання, якими учений цікавився найбільше: етнологію, етнічну історію, джерелознавство, історію етнологічної науки. Особливу увагу звернено на студії над традиційною культурою волинян, у тому числі – населення рідної для Степана Арсентійовича Гошанщини.

Костянтин КОНДРАТЮК,
головний редактор
“Вісника Львівського університету.
Серія історична”